

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN TARİH ARAŞTIRMALARINDA KAYNAK OLMA ÖZELLİĞİ

Intangible Cultural Heritage as a Resource for History Studies

Aydın Sefa AKAY*

ÖZET

İnsanlığın ortak kültürel mirasının korunması amacıyla UNESCO başta olmak üzere ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar, başlangıçta insanlığın somut kültürel mirası (Tangible cultural heritage) üzerinde yoğunlaşmışken, son yıllarda Intangible Cultural Heritage alanını ile ilgili çalışmalar da artmış bulunmaktadır. Intangible Cultural Heritage'in korunması için atılan en önemli adım, 2003 yılında UNESCO'da imzalanan, "The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage"dir. Bu Sözleşme 20 Nisan 2006 tarihinde yürürlüğe girecektir. Diğer taraftan, Tarih araştırmalarında, "Sözlü Tarih" (Oral History) alanında da gelişmeler yaşanmaktadır. İnsanın toplumsal yaşantısının bir ürünü olan "Kültür", zaman içindeki ürünleri ve kalıntıları ile aynı zamanda tarihe kaynak olma özelliğine sahiptir. Farklı kültürlerin korunması bir yandan sosyolojik anlamda yarar sağlarken, diğer yandan da tarih kaynaklarını korumuş olmaktadır. İnsanlar, şarkı söyleyerek, şiir okuyarak, masal anlatarak, bir ritüeli tekrarlayarak, kültüre zaman içinde yolculuk yaptırırlar.

Anahtar Kelimeler

Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO, Halkbilimi, Tarihçilik, Sözlü tarih, Kaynak (Tarih)

ABSTRACT

The measures taken, by various national and international organizations such as UNESCO, to protect the common cultural heritage of mankind were focused on the tangible cultural heritage at first. But lately the works concerning the protection of Intangible Cultural Heritage have been increasing. The most important single step taken to protect the Intangible Cultural Heritage was "The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage", which was signed in 2003. This UNESCO Convention will come into effect on the 20th of April 2006. There have also been developments in the fields of Oral History as well as historical research. Culture, which is a product of man's social interaction, can also be considered a source for history with the remnants and traces left from times bygone. Therefore the protection of different cultures is not only beneficial from a sociological stand point but is also essential to preservation of historical sources. Man can take a journey through time to different cultures by singing a song, reciting a poem, telling a story or practicing a ritual.

Key Words

Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Folklore, Historiography, Oral History, Source (history)

Giriş

İnsanın, toplumu etkilemeyen hareketleri dışında kalıp, toplumu az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen olaylar, tarihe konu oluştururlar. Söz konusu olaylar da aradan geçen zaman sonrasında, tarihe kaynak olmaktadır. Bundan dolayı, tarih kaynaklarını çok geniş bir alana yayılmıştır. Tarihçinin görevi, yapacağı araştırmada kaynakları doğruladıktan sonra, delil olarak kullanmak üzere tasnif etmektir.

Bilimler arası alışveriş arttıkça, tarih yazımında kullanılan kaynaklar daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Bu çerçevede, -delil olarak kullanılmakta, somut olanlara göre daha da fazla çaba gerektiren,- "soyut" nitelikteki kaynaklar üzerinde çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Diğer taraftan "kültür" alanındaki çalışmalarda, kültürel çeşitliliğin, insanlığın olumlu gelişimindeki rolü üzerinde durulmakta, farklılıkların ayırıcı değil, birleştirici rolüne dikkat çekilmektedir.

* UNESCO Türkiye Daimi Temsilciliği Hukuk Müşaviri

“İnsanlığın ortak mirası” olan farklı kültürlerin korunması ve sergilenmesinde UNESCO başta olmak üzere çaba gösteren uluslararası ve ulusal kuruluşlar önemli adımlar atmaktadırlar. Bu çabalar ile tarih araştırmalarında somut olmayan kaynakların rolünün artması, birbirleriyle ilgilerini ortaya koymuş bulunmaktadır.

17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) 20 Nisan 2006 tarihinde yürürlüğe girecektir. UNESCO bünyesinde hazırlanan bu sözleşme ile maddi eserler yanında, somut olmayan kültürel eserler de koruma altına alınmıştır. Sözleşmenin insanlığın kültürel mirasının korunarak geçmişten geleceğe uzanan bir zaman dilimine uzanmasının insanlığın kültürel gelişimine sağlayacağı yararların bir bölümü de “tarih” bilimini ilgilendirmektedir. Zira korunan kültür varlıklarında, “tarih”e kaynak olma niteliği de bulunmaktadır.

I. Tarihin Kaynakları

İnsanın toplumsal yaşantısından doğan yazılı veya yazısız her belge ve tarihle ilgili bilgileri aktaran her somut ya da somut olmayan “şey” birer kaynaktır. Somut olmayan kültürel mirasın -tarih yazımının vazgeçilmez unsuru olan- “kaynak” olma özelliğini irdelerken, kaynakların niteliklerini genel olarak hatırlamakta yarar vardır. Bilindiği üzere ana tasniflerden biri, kaynakların “birinci el” ve “ikinci el” olarak nitelenmesi üzerine kurulmuştur. Birinci el kaynaklar, kendinden sonraki dönemi etkileme amacı taşımamaktadırlar. Parlamento, Mahkeme tutanakları, resmi yazışmalar, gazete ve dergiler bu şekildedir. Bu kaynaklar, mevcut durumun tespit edildiği belgelerdir. İkinci el kaynaklar ise anında ve bizzat yaşanmamış olaylara ilişkindir. Aktarılan olaydan çok sonra

yazılmış bir makale ya da kitap bu niteliktedir. Bu ayırım, ele alınan kaynağın kendi içinde irdelenmesi ile belirlenebilecektir. Bu çerçevede, birinci el kaynaklarda belirttiklerimiz “Diplomatik Kaynaklar”, ikinci el kaynaklarda belirttiklerimiz ise “nakli kaynaklar” (Narratives) olarak nitelenebilecektir.¹

Somut Olmayan Kültürel Miras içinde her iki tip kaynağa rastlamak mümkündür. Somut olmayan kültürel mirasın tarihe kaynaklık özelliğinin incelenmesinde “tarih kaynaklarını”; 1) gözlem ve hatıralar, 2) kalıntılar, 3) haberler, olmak üzere üç ana başlık ve bunların alt başlıkları altında toplamak mümkündür. Bir yandan bu tasnife sadık kalınırken, diğer yandan da tarihe kaynaklık etme çerçevesinde, Somut olmayan kültürel mirasın geniş alanı içinden bir takım başlıklar seçerek ilişkilendirmek ve konuyu sınırlandırmak suretiyle sonuca varılabilecektir.

“Başkalarının yaptıklarına bizzat tanık olarak onları tespit edenler yahut kendi yaptıklarına ilişkin anıları doğru olarak yazanların bıraktıkları” olarak tanımlanabilecek² olan “Gözlem ve Hatıralar” da kültürel mirasın bir parçası olmakla birlikte, bunlar kitaplaştırıldıklarından, artık somut nitelik kazanmışlardır. Bu itibarla inceleme alanının dışında kalmaktadır.

Toplumsal yaşantı içinde insan tarafından doğrudan doğruya oluşturulan belgeler olarak tanımlanabilecek olan “kalıntılar”, bireysel etkilere maruz kalmaksızın insanlık mirası olarak yaşamaktadırlar.³ Kalıntılar, a) insanın vücut kalıntıları, b) dil ve yer adları kalıntıları, c) gelenek, görenek gibi halkbilimsel kalıntılar, d) sanat, bilim, zanaat kalıntıları, e) nüvizmatik kalıntılar, f) edebi eserler, g) devlet hizmetlerinin yürütülmesinde kullanılan ferman, berat, mektup, resmi yazı gibi arşiv belgelerini içeren, “kendiliğinden kalan kalıntılar” ve a) anıtlar, b) diplomasi kalıntılarını içeren ve kendiliğinden oluşmamış olup,

özel durumları gelecek kuşaklara aktaran “bazı özel ilgileri yaşatan kalıntılar” olarak iki grupta toplanmaktadır.⁴

“Haberler” başlıklı kaynaklar ise 1) sözlü, 2) yazılı, 3) resim, çizim haberleri olmak üzere üç alt başlık altında toplanabilecektir. Yazısız dönemden başlayarak sözlü biçimde aktarılan, kendilerinin ya da başkalarının başlarından geçenlerin nakledildiği, kimi zaman ise yazılı hale getirildiği bu haberler, nakle konu oluşturan olayı bizzat gören ya da görmeyen birinin sözlerinin, bir çok meçhul kişi ağzından tekrar edilerek aldığı şayialar niteliğinde olduğunda, “simâî haberler”⁵ denmektedir. Sözlü haberler belli bir kişi tarafından değil de toplumca, onun genel anılan şeklini almış ise, manzum olanlarına “tarihi şiirler”, içeriği genişlemiş olanlarına “destan” denilmektedir.⁶ Sözlü haberler, sonradan yazılı hale dönüşmeler de başlangıcı nedeniyle “sözlü” niteliğini korurlar. Ayrıca hikayeler, efsaneler, menkıbeler, fıkralar, anlamlı sözler, atasözleri hep sözlü haberleri taşımaktadırlar. Ayrıca, bestelenmiş şiirler (türküler, ağıtlar, gösteriler, tören ve ritüeller de sözlü haberler sınıfındadırlar.

Yukarıdaki tasnifte yer alan “haberler” grubunun tamamı, diğer iki gruptan ise kimileri somut olmayan kültürel miras içinde yer almaktadır.

II. Kültürel Miras

Bazı kavramlar vardır ki, günlük yaşantı içinde çok sık kullanılırken, bunların asıl ve bilimsel anlamları, ait oldukları bilim dalları ya da disiplinlerle ilişkileri üzerinde bir bilgiye gerek dahi duyulmadan tanımlar üretilir. “Kültür” kavramı bunlar arasındadır. “Kültür nedir?” sorusunun yöneltileceği kişilerin her birinden, farklı unsurlar içermekle birlikte mutlaka bir cevap alınır. Bu da doğaldır. Zira “kültür” toplumsal yaşantının bir ürünüdür ve süre giden yaşantı içinde, günlük konuşma diline indirgenmiş tanımlamalarla karşılaşacaktır.

Toplumsal yaşantının içinde bulunan “kültür” bu nedenle kimi zamanlarda, diğer kavramlarla da karıştırılmaktadır. “Kültür”ün ancak bir parçasını oluşturduğu, daha genel olan “uygarlık” ya da içinde bir unsur olan “din” ile eş anlamlı kabul edilip kullanıldığı olmaktadır. Samuel Huntington, “Uygarlıkların Çatışması” (The Clash of Civilizations) adı ile yayınlanan makalesinde uygarlık ile kültürü ve dini eş değerde tutmaktadır.⁷ Bu tezini önce, aynı dergide yayınladığı “Eğer Uygarlıklar Değilse Nedir” başlıklı makalesiyle ve daha sonra muhtelif vesilelerle savunmayı sürdürmüştür.⁸ Uygarlık ile dinin eş değer tutulması Huntington ile ortaya çıkmış ya da yalnız onunla sınırlı kalmış bir olgu değildir. İbn Haldun da, “evrensel bir din olan İslam’ın kültür ve uygarlığı kapsadığını”, “umran” sözcüğü altında birleştirerek ifade etmiştir.⁹

İnsanlığın gelişiminde ulaşılan baş döndürücü hız, bilhassa bilim ve bilişim (informatik) alanlarındaki gelişmelerle yepyeni bir boyut kazanmıştır. Tüm bilim dalları ve disiplinleri bir yandan kendi içlerinde sıçramalar yaparken, diğer yandan birbirleriyle olan ilişkileri irdelenmeye başlanmıştır. “Kültür” kavramı, bir çok disiplinde olduğu gibi, sosyoloji, antropoloji, etnoloji içinde de tanımını bulmuştur. Kültür, bütünüyle ve alt bölümleriyle, toplumsal yaşantının her alanında yer almaktadır. Daha 1881 yılında İngiliz Antropolog Edward Burnett Tylor Jr. tarafından, “Bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, gelenek ve görenekleri, bireyin bağlı olduğu toplumun bir üyesi olması nedeniyle alışkanlıkları ve yetenekleri içeren bir karmaşık bütün” olarak tanımlanan “Kültür” bu karmaşık yapısıyla insandan kaynaklanan bir çok eylem ya da eylemsizliği barındırmıştır.¹⁰ Bu doğrultuda Cemil Meriç de “Kültür”ün, sayısız unsur içermesi nedeniyle tahlilinin mümkün olmadığı, kelimelerle anlatılamayacağı, sabitliği bulunmadığından açıklanamayacağına işa-

retle, bunlardan dolayı “Kaypak bir kavram” olarak niteleneceğini belirtmektedir.¹¹

Kültür, bir yandan kendini bütünleyen unsurlardan oluşurken, diğer yandan da toplumu oluşturan bireyleri potasında eriten, pişiren, olgunlaştıran, şekillendiren, birleştiren, toplumsallaştıran özelliğe sahiptir.¹² Tüm bu değerler, din, dil, sanat, hukuk, ahlak, müzik, tarih birliği bilinci, töre ve geleneklerle kendini gösterir. Kültürün ortaya konduğu eserler, kendinden sonraki nesillere, ortaya çıktıkları tarihleri gösteren tanıklardır. Bir toplumun içindeki alt kültürlerin olduğu kadar, toplumları birbirinden ayıran kültür farklılıklarının da korunması, bir anlamda insanlık tarihinin korunması anlamına gelecektir. Bir neslin mirasını yeniden kendisine mal edemediği toplumlarda uygarlığın aniden öldüğü, uygarlığın eğitimle yaşamaya devam edebileceği, mevcut bilgi ve tekniklerin yeni nesillere aktarılmayıp, her neslin her şeyi yeniden keşfetmeye kalkması halinde hiçbir gelişmenin olmayacağı açıktır.¹³

III. Kültürel Mirasın Uluslararası Alanda Korunması

Sadece “İnsan” tarafından yapılan ve yaratılan “Kültür”, “maddi ve manevi” (ya da somut ve soyut) olmak üzere ikiye ayrılabilir.¹⁴ Burada ele aldığımız “Somut Olmayan Kültürel Miras” ikinci gruba girmektedir. Dilimizde “Somut” ve onun karşıtı olan “Soyut” kelimelerinin yanında “Somut olmayan” ifadesini kullanmamızın nedeni, UNESCO çerçevesinde hazırlanan Sözleşme ve diğer belgelerde kullanılan İngilizce “Tangible” ve “Intangible” kelimelerinin Türkçe karşılıklarında yaşanan zorluktur. Zira “Tangible” kelimesi “Somut” ile ifade olunmakla birlikte bunun karşıtı olan “intangible” ile “abstract” kelimelerinin ikisinin de “soyut” ile karşılanması yaratılabileceği karışıklığın önüne geçebilmek için Dışişleri ve Kültür Bakan-

lıkları ile akademik çevrelerde “intangible” karşılığı olarak “somut olmayan” ifadesi kullanılmıştır. Bu Sözleşmenin ilk çevirisini yapan Halkbilimci Prof. Dr. Öcal Oğuz da bu ifadeyi kullanmıştır.¹⁵ Bahis konusu kültür mirası içinde, dil, destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, masallar, fıkralar, atasözleri, deyimler, bilmeceler, dua-beddualar, yeminler, doğum gelenekleri, sünnet, söz kesme, nişan, evlenme gelenekleri, seyirlik oyunları, çocuk oyunları, sporlar, halk oyunları, türküler, giyim, kuşam, süslenme gibi konular yer almaktadır.

“İnsanlığın Somut Kültürel Mirası” olarak nitelenebilecek olan anıtlar, arkeolojik kalıntılar, sanat eserleri, nümizmatik kalıntılar ve sair “Madde” halinde eski zamanlardan kalmış yapıtların ulusal ve uluslararası koruma altına alınmasını sağlayan hukuksal düzenlemelerin en başta geleni, 6 Kasım 1972 tarihli, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme.(Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)”dir. Bu Sözleşme hükümleri uyarınca kurulan “Dünya Miras Komitesi (World Heritage Committee-WHC)”, Sözleşmenin uygulanmasını gözetmek ve sağlamakla görevli bulunmaktadır. Kültürel varlıkların korunması bakımından ayrıca, 1954 yılında Lahey’de imzalanan “Silahlı bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme” ile ona ek Protokol ve 1999 tarihli 2.Protokol ile 1970 yılındaki Yasadışı Yollardan Edinilmiş Kültürel Varlıkların İadesi Sözleşmesi önem arz etmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın bu şekilde korunmasını sağlayacak hukuksal düzenleme çalışmalarına ise çok sonradan başlanmıştır. Zira, başta Avrupa ve onun etkisi altındaki bölgeler olmak üzere Dünyanın bir çok yerinde “Kültürel Miras” ve “İnsanlık Mirası” denince, “Somut Miraslar” akla gelmektedir. Alışıl gelmiş bu tutum, “Kültürel Mirasa Anıtsal Yaklaşım” olarak tanımlan-

maktadır.¹⁶ Ancak Dünyanın geri kalan bir çok bölgesinde, somut olandan çok Somut Olmayan Kültürel Miras, ilkinde karşı daha baskın (dominant) durumdadır. Bir yandan, -bilim ve teknoloji başta olmak üzere- hemen her alanda çok hızlı bir biçimde gelişen insanlık, kültür değerlerine daha çok sahip çıkarken, diğer yandan hukukta yaşanan gelişmeler, ihtisaslaşmalar; bireylerin, -ulusları da aşarak- uluslararası düzenlemelere konu olması ile sıçrama göstermiş ve uluslararası hukuk, bu yeni gelişmelere kendini uyarlamakta gecikmemiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda 2003 yılında UNESCO 32.Genel Konferansında kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage)”, konu hakkında atılan çok önemli bir adım olmuştur. Bu yolda ilk girişimin, 1973 yılında Bolivya’nın, Halk Biliminin (Folklor) korunması amacıyla “Evrensel Telif Hakları Sözleşmesine (Universal Copyright Convention)” bir Protokol ilavesini UNESCO Genel Direktöründen istemesiyle başladığı söylenebilir. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) ve WIPO (World Intellectual Property Organization= Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü) bünyesinde bu tarihte başlatılan çalışmalar sürecinde bu iki kuruluş birlikte, 1982 yılında “Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore Against Illicit Exploitation and Other Prejudicial Actions” başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Çalışmalar hukuk alanında da gelişmiş ve 25. UNESCO Genel Konferansı tarafından 15 Kasım 1989 tarihinde “Geleneksel Kültür ve Halk Biliminin Korunması” (Safeguarding of Traditional Culture and Folklore) başlıklı bir Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. Her ne kadar hukuksal bağlayıcılığı olmasa da söz konusu Karar, normatif kurallara geçişte önemli bir rol oynamıştır. 1991 yılında UNESCO 26. Genel Konfe-

ransı, “Non-Physical Cultural Heritage” (Fiziki Olmayan Kültürel Miras) Programını başlatmıştır. Bu deyim daha sonra, bugünkü halini, yani “Intangible” (Somut olmayan) biçimini almıştır. UNESCO’nun 2001 yılındaki 31. Genel Konferansında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın” uluslararası bir sözleşme ile düzenlenmesinin kararlaştırılması üzerine 22-24 Ocak 2002 tarihlerinde Rio de Janeiro’da düzenlenen UNESCO uzmanlar toplantısı sonrasında “İnsanlığın Somut Olmayan ve Sözlü Mirası” adıyla 19 ülkenin 19 seçilmiş Başyapıtlarını içeren bir eser yayınlanmış ve başyapıt ilanlarının iki yılda bir yapılması öngörülmüştür. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” hazırlıkları çerçevesindeki taslak metinler üzerinde yapılan tartışmalar arasında 16-17 Eylül 2002 tarihlerinde “Somut Olmayan Kültürel Miras, Kültürel Çeşitliliğin Aynası” adlı 3. Kültür Bakanları Yuvarlak Masa Toplantısı İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonunda “İstanbul Bildirgesi” (Declaration of Istanbul) yayınlanmıştır. Nihayet, UNESCO’nun 2003 yılındaki 32.Genel Konferansında, “Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage” kabul edilmiştir. Giriş paragrafında da ifade ettiğimiz üzere söz konusu Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için aranan 30 ülkenin onaylaması koşulunun 2006 yılı Şubat ayı ortalarında yerine getirilmesi beklenmektedir. En son UNESCO 33.Genel Konferansında kabul edilen, “Kültürel İçeriklerin ve Sanatsal Anlatımların Çeşitliliğinin Korunması Taslak Sözleşmesi” (Convention on the Protection of the Diversity of Cultural Contents and Artistic Expressions) bu alanda yapılan son hukuksal düzenlemedir.

IV. Tarih Kaynağı Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinin İçeriği

“Somut Olmayan Kültürel Miras” (Intangible Cultural Heritage) başlığı ile

ulusal ve uluslararası koruma altına alınmaya çalışılan kültürel miras ile neyin kastedildiği sorusunun cevabı, 2003 yılında kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”nin 2.maddesinde bulunmaktadır. Maddenin 1.paragrafında; “*Somut Olmayan Kültürel Miras, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler -ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İşbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların, bireylerin karşılıklı saygı gerekleriyle sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan, ‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ göz önünde tutulacaktır.*” İbareleriyle getirilen tanımdan sonra ikinci paragraf, Somut Olmayan Kültürel Mirasın, “a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar; b) Gösteri sanatları; c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler; d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; e) El sanatları geleneği.” alanlarında belireceğini hüküm altına almaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinin giriş paragrafında da söz konusu edilen ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler, bir yandan insanlığın kültürel mirasını saklayarak, kültürel çeşitliliğin bir ana gücü, sürdürülebilir kalkınmanın garantisi, sosyal dönüşümün, topluluklar arasındaki iletişimin, işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynarken, diğer yandan da, geçmişte cereyan

eden insanlıkla ilgili olayların konusunu teşkil ettiği tarih biliminin temel gıdası olan ve kısaca, “İnsanın toplumsal yaşantısından doğan yazılı ve yazısız tüm belgeler” olarak tanımlayabileceğimiz “Kaynaklar”ı¹⁷ da koruma altına almış olmaktadır. Zira “Somut Olmayan Kültür Mirası” olarak sayılanların çoğu, tarih yazımında yararlanan kaynaklar arasında bulunmaktadır. Dünya toplumlarının geleneksel müziklerinin, eğlenme işlevi yanında, kültürlerin ifadesindeki yeri dikkate alınmış ve bu alanda UNESCO bir çok faaliyete öncülük yapmış ya da destekte bulunmuştur. Kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan bazı bölgesel dillerin korunması da aynı çabalar içindedir. Kültürel Mirasın korunması yolundaki tüm bu çabalar, tarih yazımında kaynakların yok olmasını önleme bakımından büyük önem taşımaktadır.

V. Tarih Kaynağı Olarak Dil

“Düşünce, duygu ve güdüleri, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı” olarak tanımlanabilecek olan “Dil”, Manevi Kültürün en önde gelen unsurudur.¹⁸ Somut olmayan kültürün diğer unsurları ile birlikte geçmişten başlayarak güne ve geleceğe uzanması ancak “Dil” ile mümkün olabilir. Dünya kültürlerinin bilgi sistemlerinin gelişmesinde, sözlü geleneklerin “Dil” vasıtasıyla aktarılması önemli rol oynar.

Kişiler doğal olarak konuşacaklardır. Yürümek kadar konuşmak da doğaldır. Bunlar insanın biyolojik işlevleridir. Ancak kişiler, doğanın ortasında değil, bir toplumun içinde doğarlar. Doğa’da, toplum dışında olarak doğan biri, yürümeyi öğrenecektir. Ancak konuşmayı öğrenemez. Dolayısıyla yürümek bir biyolojik olayı iken, konuşmak bir “Kültür” olayıdır.¹⁹ İnsan, toplum içinde yaşayıp, birbirleriyle iletişim kurarken, çevresindeki somut varlıklardan başlayarak, ortak semboller ve kalıplar kullanmak su-

retiyile bunlara ad vermiş ve anlam yüklemiştir. Bu iletişimi sağlarken işaretler, seslerden yararlanmışır. Böylece ortaya çıkan iletişim aracı “Dil”, anlamları daha önce belirlenip kabul edilmiş mutad sembollerin kullanımı ve sistematik vasıtalar denilen gramer yoluyla duygu ve düşüncelerin iletilmesidir.²⁰ Dilbilimciler dili bir çok tasnife tabi tutarak inceleyler. Ancak konumuz bakımından söz konusu edilen, toplumları meydana getiren fertlerin yüzlerce yıl içinde aralarında iletişim kurdukları ve kendi ulusları ile özdeşleşmiş bulunan, “Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça, Svahilice, Çince, Urduca” gibi dillerdir. Bu anlamıyla “Dil”, a) –Sesli ve sessiz harflerin düzenlenmesi ile hecelerin, hecelerin düzenlenmesi ile kelimelerin meydana geliş anlamına gelen- “fonoloji” (Phonology), b) –Kelimelerin sentaks (Sözdizim) yapı sistemi anlamına gelen- Morphosyntactical System, ve c) –Kelimelerin, anlamların taşıyıcısı olduğunu ortaya koyan- “Anlam bilimi” (Semantik) sisteminin birleşimidir.²¹

Somut olmayan Kültürel Mirasın bir bölümünü oluşturan “Dil” insanlığın bugünkü konumuna gelmesinde ve her devirdeki deneyimlerini bir sonraki nesillere aktarmasında en başta gelmektedir. UNESCO 30.Genel Konferansının “Çok dillilik” ile ilgili 12 sayılı kararında dilin, kültür ile birlikte insanlık mirası olarak koruma altına alınmasının önemine değinilmiştir. UNESCO tarafından koruma altına alınan, “Kaybolmakta Olan Diller”, aynı zamanda insanlık mirasının kaybıdır. 2005 yılı itibariyle Dünya’da 6000 dilin bulunduğu, bunların yarısından fazlasının kaybolma tehdidi altında bulunduğu bilinmektedir. Bu 6000 dilen %96’sı Dünya nüfusunun %3’ü tarafından konuşulmaktadır. Oysa dillerin insanın gelişim tarihinin bir eseri olduğu, karşılaştırmalı olarak araştırılmalarının, toplumların ve ulusların karşılıklı etkileşimlerinin tarihinin öğrenilmesi bakımından önem taşıdığı ma-

lumdur. Geçmişten başlayarak günümüze kadar uzanan zaman içinde her uygarlık kendine göre, -yaşayan bir soyut varlık olan dil ile ifade olunan,- kültür terimleri ve yer adları yaratmıştır. Bir bölgede yaşayan kavimlerin ırki grupları, birbirleriyle ilişkileri, o bölgede yaşayan dil ve bölgede adlandırılan dağ, deniz, akarsu, tepeler, meralar, yaylalar ile anlaşılabilir.²²

“Dil”in bu genel işlevi yanında, özellikle inildiğinde, “Ses Bilimi (fonoloji)”, “Anlam Bilimi (semantik)” ve “Söz Dizimi (sentaks)” bilgisine kadar her alanında, çağlar boyu gelişiminde, tarihe tanıklığı işlevi de bulunmaktadır. Diğer toplumlarla ilişkiye geçerek bir “Dil”in başka dillerden kelimeler alabileceği gibi, kelimeler de verebileceği, hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında rastlandığı üzere, -tamlamaların Farsça ve Arapça yapısına uydurulması gibi- gramer yapısında da değişiklikler olabileceği bilinmektedir. Bu alışverişlerin izlenmesi, sosyolojik, siyasal, ekonomik tarihin incelenmesinde yarar sağlayacaktır. “Dil”in yaşamı, toplumların bellekleriyle ilgilidir. Toplumların belleği diğer yandan, tarihin nesiller arasında akışını da kaydeder. Aynı zamanda toplumların belleği “Dil” ile yaşar. Yani “Dil”, toplumsal bellek ve tarih bilimi arasında süren, kopmaz bir bağ bulunmaktadır.

İzlandalı Sveinn Einarsson’ın, ülkelerinin tarihi boyunca, Danimarka’dan bağımsızlık için mücadelesi dışında hiç savaşmadığını, söz konusu bağımsızlık savaşında ise en önemli silahlarının, dilleri, kültürleri, tarihleri ve ulusal kimlikleri olduğunu ifade eden tespiti, “Dil”in sosyal ve kültürel boyutu başta olmak üzere, toplumların tarihleri bakımından oynadığı rolü açıklamaktadır.²³

Tarihe kaynaklık işlevi açısından bakıldığında da Somut olmayan kültürel mirasın en önde gelen unsurunun, “Dil” olduğu kuşkusuzdur. Ait olduğu toplumun yüzlerce yıl içinde ürettiği soyut ve

somut kavram, kurum ve değerlerin tümü “Dil” içinde bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında “Dil”, ait olduğu ulusun sosyo-kültürel düzeyi, tarihsel birikimi ve macerası bakımından vazgeçilmez bir temel başvuru kaynağıdır. “Kültür” kendisini “Dil” aracılığı ile ifade eder. “Dil” ile “Kültür” arasındaki derin ilişki, “Sözlü Kültür”²⁴ ve “Sözlü Tarih” boyutuna da uzanmaktadır.²⁵

VI. Sözlü Gelenekler, Halk Hikayeleri, Halk Şiirleri, Aşıklık Geleneği, Türküler, Ağtlar

1. Halk Hikayeleri

Halk Hikayeleri, kaynağını gerçek yaşamdan alan, anlatıya sazın - ezginin eşlik ettiği, ses ve mimiklerin kullanıldığı uzun soluklu anlatım türüdür. Boyutları açısından ikiye ayrılırlar: 1) Efsaneden, masaldan ya da gerçek yaşamdan alınmış, bir tek olay çevresinde geçen yapısı basit, kısa hikâyelerdir. Türküleriyle birlikte en çok iki saatlik anlatma süresi vardır. 2) Daha çok kalabalık kişileri, birbiri ardından gelen beklenmedik durumları ve bunun sonucu olarak da az çok çapraşıklaşan olayları birbirine ekleyerek anlatıya uzun bir süre sağlayan hikâyelerdir.²⁶ Uydurma olup, gerçek bir olaya ve zamana dayanmayan ve dinleyenleri de inandırma iddiası bulunmayan “Masallar” ise farklıdır. Türklerin göçebelik zamanından başlayarak, yerleşik düzene geçtiğinde de okuma ve yazmanın geç yayıldığı köy ve kasabalarda ozanlar ve aşıkların belleklerinin bir kitap görevi gördüğünü söyleyen Şükrü Elçin onların mensur hikayeleri ile birlikte türkülü aşk hikayelerini, destanlarını sözlü olarak bugüne taşıdıklarını belirtmektedir.²⁷ Halk hikayeleri, yalnızca bir topluma özgü olabileceği gibi, farklı toplumlarda birbirine benzer halk hikayeleri de olabilir. Zira toplumların, oluşturdukları ve geliştirdikleri kültürel yapılarıyla başka toplulukları etkilemiş ve onlardan etkilenmeleri de doğaldır.²⁸ Bu nedenle halk hikayeleri-

nin tarihe kaynaklıkta kullanılmasında titiz bir ayıklama işlemi gerekir.

UNESCO tarafından 2005 yılında Başyapıt olarak ilan edilen Filistin “Hikaye”leri, “Kırgız Akın Sanatı” ve Hindistan’ın “Vedik Geleneği” İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirasının “Sözlü Gelenekler” başlığı altında bu yerlerini almışlardır.

Filistin Hikayelerinin temel niteliği, kadınlar tarafından diğer kadınlarla çocuklara anlatılmasıdır. Bu hikayeler, uydurma olmakla “Masal” sınıfına girmekle birlikte içinde bulunduğu toplumun yapısı ile ilgili ipuçları verme özelliğine sahiptir.

UNESCO tarafından 2003 yılında, Sözlü ve Somut olmayan İnsanlık Mirası Başyapıtı olarak ilan edilen Kırgız Halk Hikayeleri Anlatımı (Akın Sanatı) da tarihin bir aktarımını yansıtmaktadır. 500.000 beyite yakın olan ve Dünyanın en büyük destanı olan Kırgız Manas Destanı, Kırgızların aşamalardan geçerek bütünlük kazanmasını anlatır. Hükümdarları Karahan’ın ölümü üzerine Kalmukların egemenliği altına girmeleri, Karahan’ın oğullarından Çakıp’ın Altaylara göçerek, bağımsızlık çalışmalarına başlamasını, bir gece rüyasında, Kırgızları kurtaracak kahramanın yeni doğacak oğlu olduğunu gördüğünü ve doğan oğluna Manas adını verdiğini, bazı olağanüstü özellikleri olduğu görülen çocuğun çevresinde toplanan halk ile birlikte kalmuklara karşı başarılı saldırılar düzenlediğini, Altaylarda yaşayan Kırgızların bu olağanüstü başarılar üzerine Manas’a katıldıklarını ve Manas’ın, Kırgız bağımsızlık savaşının önderi olduğunu ve daha sonra yapılan büyük savaşta ölmesi üzerine oğlu Semetey’in halk tarafından başkanlığa seçildiğini anlatmaktadır. Destanın Semetey ile ilgili bu bölümünde Semetey’in, Afgan Hanının kızı Ayçürek’i severek istemesi ve kızın babası tarafından verilmemesi üzerine çıkan kanlı çarpışmalar sonunda galip gelen Semetey’in Ayçürek ile evlenmesi

anlatılmıştır. Destanın üçüncü konusu Seytek'tir. Burada aile içi çarpışmalar söz konusu edilmiştir. Manas'ın torunu Seytek birçok kahramanlık göstererek Kırgız hanı olmuş, Kırgızlar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Görüldüğü üzere bu destanda bir Türk halkı olan Kırgızlar'ın tarihi ile ilgili bulgular mevcuttur.

2. Halk Şiirleri

Hinduların din ve kültürünün kuruluş temelinde bulunduğu kabul edilen Hint "Vedik" Geleneği, (Indian Vedic Tradition) ile ilgili "Veda"lar, her ne kadar bin beş yüz yıl önce yazıya geçirilmeye başlanmış ise de Sanskrit felsefesi, şiiri ve ritüellerinin hâlâ geleneksel olarak şarkılar ve ezberden söylenen anlatılar vasıtasıyla öğrenilmektedir. Vedik Geleneği, dini usul ve uygulamalardan, danslara, sanata kadar bir çok alana yayılmıştır. Bu gelenek her ne kadar, edebiyatı içeren "Rig Veda", şarkılarla ilgili "Sama Veda", dualar, ifadelerin yer aldığı "Yajur Veda" ve şarkıların, sihir ve büyülerin bulunduğu "Atharvana Veda" adlı dört kitapta toplanmış ise de esas itibarıyla sözlü anlatımla nesilden nesile öğrenilmektedir. "Veda"lar, Hinduizm'in olağanüstü geniş biçimde bir tarihi panaromasını sergilediği gibi "sıfır kavramı" gibi bilimsel kavramlarla artistik ifadelerin, sanatsal değerlerin erken tarihteki gelişmelerine de tarihi tanıklık etmektedir.²⁹

Halk Şiirleri arasında yalnız kendi İspanya'nın Bask Özerk Bölgesi ile sınırlı kalmayıp, önemli sayıda göçmenin Amerika Birleşik devletleri, Kanada ve Latin Amerika'ya götürdüğü "Bertsolaritza Geleneği" kayda değer bulunmaktadır. "Bertsolaritza" (Bertsolarismo), genellikle Pazar günleri ya da düğün, cenaze gibi özel günlerde icra edilir. Seyirciler, "Bersolari" adı verilen ozanlara "ölüm", "sevgi" ya da gerçek veya uydurulmuş bir olay senaryosu verirler. Ozanlar, birer karakteri üstlenip, aynı ölçü ve uyakla birbirlerine şiirle cevap

verirler. Mısraların okunması genellikle ezgiye dönüşerek gerçekleşir. Baskların "Bertsolaritza"sı, Türk Aşık Geleneğine benzemektedir. Folklorun Bask Milliyetçiliği üzerindeki etkilerini inceleyen Nevada Üniversitesinden tarihçi Cameron Watson, "Bertsolaritza" geleneğinin, kültürün zaman içindeki aktarımına dikkat çekerken, "Bersolari"lerin geçmiş zamanın bilgi saklayıcıları ve günümüzün "vakanüvis"leri (tarihi kaydeden kişi=chronicler) olarak tanımlamaktadır. Watson ayrıca, bu konuda araştırmaları bulunan Gorka Aulestia'nın; "Bertsolaritza" geleneğinin, günümüzün sosyopolitik gelişmelere uyum sağlama yeteneğine sahip olduğu ve bu artistik ifadenin, Bask tarihinin iki yüz yıldan fazla bir zaman içindeki çeşitli veçhelerini yakalama özelliğine sahip olduğu değerlendirmesine dikkat çekmektedir.³⁰ Baskların "Kılıç Dansı" (Ezpata Dantza), Antik Yunandaki kılıçlarla yapılan ve askeri eğitim amaçlı olan dans, Türkiye ve Balkanlardaki daire şeklinde oynanan kılıç kalkan oyunu ve İskoçya'daki "Gillie Callum" dansı ile benzerlik gösterir. Bask tarihçileri ve dil bilimcileri, bu tür benzerlikler ile Baskların, buldukları coğrafya dışında bir akrabalıkla karşılaştırılmasını doğru bulmamaktadırlar.

Adı "Hilali Destanı" olmakla birlikte yapısı itibarıyla bu kısma alabileceğimiz Mısır'ın "Banı Hilal" ya da "The Al-Sirah Al-Hilaliye Epic" adıyla 7 kısımlı ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları listesine alınmış bulunan bu gelenekte bir Bedevi Kabilesinin Arap Yarımadasından Kuzey Afrika'ya göçü nakledilmektedir. 10.Yüzyılda geldikleri Kuzey Afrika'da yüz yıldan fazla bir zaman kurdukları egemenliğe daha sonra boyunca Fashlar tarafından son verilmiş olmakla birlikte tarihlerini yansıtmaya devam etmişlerdir. "Hilali Şairleri", geleneksel olarak evlenme, sünnet düğünlerinde ve özel toplantılarda iki telli Ra-

bab (Kabak Kemane) çalarak “Hilali”yi ezgi biçiminde okurlar. Kimi zaman 50-100 saat sürdüğü olur. Hilali, Arap Halkbilimi tarihinin, törelerinin ve inançlarının bir hazinesi, deposu işlevini görmektedir.³¹

3. Aşıklık Geleneği

Kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar olarak ifade edilen “Âşıklık geleneği”, kültürel mirasın bir önemli unsurudur. Âşık, toplumda kendinden önce vuku bulmuş ya da kendi zamanında yaşanan kıtlık, yangın, sel felaketi gibi doğa olaylarını, salgın hastalıkları ve benzeri önemli olayları nesilden nesile aktarır. Bu aktarmayı, Türk Halk şiirinde, âşıkların şiirlerini dörtlük düzenine göre söylemesi geleneğine uygun olarak yapar. Söz konusu dörtlük düzeninde hece ölçüsü ve bu ölçünün yedili, sekizli, on birli olanlarının kullanılması, geleneği vardır. Âşıkların bu şiirlerinde adını, soyadını, lakabını, kendisini doğum ve olayın geçtiği tarihleri söyledikleri görülmektedir.

4. Türküler

“Ait olduğu toplumun duygu, düşünce ve zevklerini kulaktan kulağa aktararak, o toplumun kültürünü yansıtan sözlü ve sözsüz ezgiler” olarak tanımlanabilen Halk Müziği, bu niteliği ile tarihe kaynak görevi de görmektedir. Türk Halk Müziği kendi içinde, Uzun Havalar, Kırık Havalar ve Oyun Havaları başlıklarına ayrılmaktadır. Uzun Havaların içinde, ölüm, doğal felaketler gibi insana acı veren olaylar sonucu yakılan ağıtlar, İç Anadolu ve Güney Anadolu Türkmen ve Avşar boylarına ait olan “Bozraklar”,³² Elazığ, Erzurum, Diyarbakır, Şanlıurfa, Konya ve Kerkük de yaygın olarak rastlanan “Divan”lar, Urfa, Elazığ, Erzurum, Diyarbakır illeri başta olmak üzere Doğu Anadolu bölgemizin genelinde görülen Hoyratlar, Urfa, Elazığ ve Kerkük de görülen “Kesik”ler, Doğu Anadolu bölgemizin “Mani”leri bulunmaktadır. Kırık Havalar ise

Türk Halk Müziğinde usul kullanılarak oluşturulan eserlere verilen genel addır. Yapısal olarak sözlü ve çalgısal diye iki gruba ayrılır. Sözlü olanlara halk arasında Türkü adı verilir. Türkü, Türk adının sonuna, Arapça ilgi (i) ekinin getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kökü, XV. Yüzyıla, Horasan’a kadar dayanır. Türküler zaman içerisinde yakını unutulmuş nazım biçimidir. En sık kullanılan konularına göre Türküler şu şekilde sınıflandırılabilir: Ninniler, Doğa Türküleri, Aşk Türküleri, Kına Türküleri, Yol Türküleri, Kahramanlık (Yiğitleme, Koçaklama) Türküleri, Asker Türküleri, Tören Türküleri, İş Türküleri, Karşılıklı (atma) Türküler, Ölüm Türküleri, Hapishane (mahpus) Türküleri, Oyun Türküleri, Güldürücü Türküler. Oyun havaları ise Türk halk müziğinin yerellik özelliğini ortaya koyan önemli bir türüdür.³³

Tarihi olaylara kaynak olma özelliği taşıyan çok sayıda Türk Halk Müziği eserlerinden seçtiğimiz aşağıdaki türküler, çeşitli olayları anlatmaktadır.

Abdülaziz’in ölümü üzerindeki tartışmalar ve Mithat Paşa’nın rolü ile ilgili olarak, II. Abdülhamit zamanında Yıldız Mahkemesinde Mithat Paşanın yargılanarak suçlu bulunması üzerine, bu ölümden Mithat Paşanın parmağının bulunduğunu düşünen halk bu olayla ilgili olarak şu türküyü yakmıştır: “Kılıcımı vurdum taşa,/Taş yarıldı baştan başa/Vezir olmuş Mithat Paşa,; Uyan Sultan Aziz uyan,/Gör ne hal olmuştur cihan. Kapılarda siyah perde,/Sen uğrattın beni derde./Ciğer param nerelerde?; Uyan Sultan Aziz uyan,/Gör ne hal olmuşlar cihan.”

Daha sonra Mithat Paşa’nın Taifte ölümü üzerine bu kez de onun için bir ağıt yakılmıştır. Birbirine bağlı bu iki olay, bir türkü ve bir ağıt ile sözlü tarihe geçmiştir.

Türk tarihinde önemli yer tutan Çanakkale savaşları da Kastamonu yöresinin; “Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı,/Ana Ben Gidiyom Düşmana Karşı./Of

Gençliğim Eyvah.; Çanakkale İçinde Bir Uzun Selvi./Kimimiz Nişanlı Kimimiz Evli./Of Gençliğim Eyvah.; Çanakkale Üstünü Duman Bürüdü./On Üçüncü Fırka Yürüdü./Of Gençliğim Eyvah.” Türküsü ile tarihe kaynak olmuştur.

“Bitlis’te Beş Minare” türküsü, Birinci Dünya Savaşı yıllarında cepheye giden baba ile oğulun, savaş bittikten sonra döndükleri şehre girerken bir tepeden baba heyecandan veya yorgunluktan Bitlise bakamayıp oğluna, “Bitlis’te ne kaldı?” sorusuna oğlun, “Baba Bitlis’te beş minare kaldı” cevabını vermesinden sonra babanın, “Bitlis’te beş minare beri gel oğlan beri gel” sözleriyle başlamaktadır. Savaş öncesi 30000 olan şehrin nüfusu savaş sonunda 3000’e düşmüştür.

Elazığ yöresinin, “Yemen Türküsü” Birinci Dünya Savaşında çok sayıda kayıp verilen Yemen cephesinin anlatıldığı, bir halk türküsü olup, bu savaşlar ve kayıplar bu tanınmış türkü ile kolektif belleklerde daima hatırlanır hale gelmiş bulunmaktadır. Türküde geçen “Giden gelmiyor acep nedendir” dizeleri kayıp sayısının fazlalığını anlatmaktadır. Bindiği üzere, tarihe kaynak olarak seçilme sırasında, kaynakların doğru kullanımını için gerekli “Dış Tenkit ya da Gerçeklik” (authenticity) denilen “Dış Değer”(extrenseque), yani belgenin nereden çıktığı, gerçekliği irdelenmeli ve gerçekliği belirlendikten sonra da, “İç Tenkit ya da İnandırıcılık” (credibility) aşamasında belgenin “İç Değeri (intrinsic) takdirine geçilmelidir.³⁴ Bu türkünün Yemen savaşı ile ilgisi ve bu savaşın bazı yönlerinin aktarımı hususunda, tarihe kaynaklık yaparken, “Dış tenkit” işlemi sonunda “Dış Gerçekliği” belirlenmiştir. “İç Tenkit” aşamasında ise yıllardır süren bir tartışma bulunmaktadır. Tartışma, “Burası Muş’tur/Yolu yokuştur/Giden gelmiyor/Acep ne iştir.” Dizelerindeki “Muş” ya da “Huş” üzerinde geçmektedir. Türküde geçen sözcüğün, Yemen’de başkent Sana ile Taiz şehirleri

arasındaki bir Türk kalesinin adı olan “Huş” olduğunu savunanlar, eski yazıdaki “H”nin üzerindeki noktanın zamanla unutulmuş “M” harfine dönüştüğünü, Yemen türküsünde, oradaki “Huş” Kalesinden söz edilmesinin normal olduğunu, Huş’un da yokuş olduğunu, uzakta, Yemen’de “Huş” kalesi tanınmadığından zamanla “Muş”a dönüştüğünü öne sürmektedirler. “Muş” olduğunu savunanlar ise, türkünün yapısından, kullanılan Türkçe’den ve tüm tanıklıklardan, bu türkünün bir Muş türküsü olduğunu ileri sürmektedirler.³⁵

“Sazalcadan Çıktım (Halime)” türküsü ile Niğde’de Türklerle Rumların iç içe yaşadıklarını, hukuksal statü olarak o yıllarda “Azınlık” olarak nitelenemese dahi fiiliyatta Devletin asli unsuru olan Müslüman ve Türk olmayan Rumların güçsüz bir durumda bulunmadıkları, hatta olayın geçtiği Niğde’de olduğu gibi baskın bir durumda buldukları anlaşılmaktadır. Türkünün kahramanı Hakkı ile sevgilisi Rum kızı Despina’nın birlikte kaçmalarını hazmedemeyen bölge Rumlarının Hakkı’yı dövmeleri, İstanbul’da Saraya sözlerini geçirerek Hakkı’nın hapse atılmasını sağlamaları, Osmanlı tarihinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.³⁶

Tanınmış “Kızıroğlu Mustafa Bey” türküsünde Anadoludaki sosyal hayatın bir yönü anlatılmakta ve bir yandan da bir başka halk kahramanı Köroğlu ile ilgili bilgiler arasında köprü kurulmaktadır. Türkünün daha adından başlayarak öğrenilenler arasında, bugün pek kullanılmayan “Kızır” sıfatının Kars’ın Susuz ilçesine bağlı bu yörede yaşayan kişilerin başındaki kişiye, muhtara verildiği de bulunmaktadır.³⁷

“Kırmızı Gül Demet Demet” türküsü de bugün Ermenistan’ın başkenti Erivan’ın evvelce “Revan” olarak anıldığını, buranın bir ticaret merkezi olduğunu hatırlatmaktadır. Safeviler tarafından işgal edilen Revan’ın 1635 yılında IV. Murat tarafından tekrar ele geçirilme-

siyle bu önemli ticaret merkezinin Osmanlı idaresine geri döndüğü bilinmektedir. Türkünün kahramanı Mehmet memleketi Erzurum civarındaki tarlalarında yetiştirdiklerini satmak için Revan'a gidiyor.³⁸ Türkü'nün sözleri şöyledir: "Kırmızı Gül Demet Demet/ Sevda Değil Bir Alamet/ (Balam Nenni Yavrum Nenni); Gitti Gelmez O Muhannet/ Şol Revanda Balam Kaldı/ (Yavrum Galdı Balam Nenni); Kırmızı Gül Her Dem Olmaz/ Yaralara Merhem Olmaz/(Balam Nenni Yavrum Nenni); Ol Tabipten Derman Gelmez/ Şol Revanda Balam Kaldı/ (Yavrum Galdı Balam Nenni); Kırmızı Gülün Hezeli/ Ağaçlar Bekler Gazeli/ (Balam Nenni Yavrum Nenni); Karayağzın Güzeli/ Şol Revanda Balam Kaldı/ (Yavrum Galdı Balam Nenni)"

NATO manevrasından dönerken, 4 Nisan 1953'te saat 02.00 sıralarında Çanakkale Boğazı'nın Naraburnu açıklarında İsveç Şilebi 'Naboland'la çarpışan Türk Donanması'na ait Dumlupınar denizaltısı, makine dairesi ve burun kısmından aldığı yaralar sonucu batmış, az sayıda kurtulanlar dışında, 81 mürettebatıyla birlikte batmıştı. Çarpışma sonrası Gemideki 81 kişilik mürettebattan sağ kalan 22 kişi, geminin arka bölümündeki torpido dairesine sığınmış ve su yüzüne fırlattıkları telefon şamandırasıyla gemi ile irtibat sağlanmıştı. Sağ kalan 22 kişiyi kurtarmak için herkes seferber olmuştu. Bu arada oksijeni idareli kullanmaları için, gereksiz yere konuşmamaları, şarkı türkü söylememeleri ve sigara içmemeleri konusunda uyarılar yapılmıştı. Ancak saatler süren kurtarma çalışmalarının sonunda, umutların tükendiği anda karanlıkta bekleyen 22 kişiye, her şey yine aynı sözcüklerle anlatılmıştı. Onlara konuşabilecekleri, türkü söyleyebilecekleri ve hatta sigara dahi içebilecekleri söylenmişti. İşte "Ah bir ataş (ateş) ver" adlı İzmir türküsü bu acıklı olayın tarihe ses ve sözle geçişidir: Ah, bir ataş ver, cigaramı yakayım/Sen sallan gel ben boyuna

bakayım; Uzun olur gemilerin direği/Çatal olur Efelerin yüreği; Ah ataş gavur, sinem ko uyansın/Arkadaşlar uykudan uyansın; Uzun olur gemilerin direği/Çatal olur efelerin yüreği."

"Erzincan'a girdim" Türküsü, 1. Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında Rusların Erzurum'u alarak Erzincan'a doğru ilerlerken, binlerce Erzincanlı'nın Anadolu içlerine göç etmesini ve aylar sonra Erzincan'a geri dönmesini hikaye etmektedir.

"Guantanamo" adlı Küba halk şarkısı bu ülkede, köylüleri ve daha da genel olarak kırsal kesim insanlarını tanımlayan "Guajiros" adıyla bilinmektedir. Bir çok versiyonu bulunan bu halk şarkısının en tanınmış, Küba'nın İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşının kahramanlarından Jos Marte tarafından yazılmıştır. Küba'nın bağımsızlık savaşı ile özdeşleşen bu halk şarkısı daha sonraları da ihtilaller içinde kullanılmıştır. Küba tarihini yaşatan bir eserdir.

"Konggurey" adlı Tuva halk şarkısı, komünist rejim altında, Tuva ülkesinden sürgüne gönderilen bir adamın döndüğünde, ülkesinin geleneksel altı bölgesinin, Komünist Parti tarafından kontrol edilen on iki bölgeye dönüştüğünü, Parti Rejiminin meralara, hayvan sürülerine el koyduğunu, bunları etkisiz ve yetersiz kolektif çiftliklere dönüştürdüğünü anlatarak, bunlardan, yoldan çıkmalardan dolayı atalarından af dilemektedir. Söz konusu şarkıda, "Sürümün altmış atı nerede?" (Aldan çetkençilgim-ning?), "Atımı bağladığım direk nerede?", "Yurdumun altı bölgesi, köyüm, obam nerede" derken, o altı bölgeyi de saymaktadır. Bu halk şarkısıyla dönemin siyasal tarihi ile ilgili olaylar taşınmış olmaktadır.

Uygurlar da, Osteng Nahşisi, Sepil Nahşisi, Sader gibi "Halk Nahşileri" ile tarihi olaylardan kesitler taşımışlardır.

Karayıplerin, "Turks and Caicos adalarında" söylenen bir çok halk şarkısı, halkı çeşitli ırklardan oluşan bu ada-

lar halklarının tarihlerinden kesitler vermiştir. Bir kabuklu deniz hayvanı olan “Conch”dan adını alan “Conch Tarzı” dans eşliğinde söylenen halk şarkılarından birinde, “Köpek maymunu” denen “Baboon” ile Maymunun evlendikleri, komik bir dille anlatılmaktadır. Ne var ki bu adada bu hayvanlardan ikisi de bulunmamaktadır. Böylece halkın bir kısmının, köle olarak geldikleri Afrika’dan bu şarkıyı getirdiği anlaşılmaktadır. Üzerinde yapılacak çalışmalarda, Afrika’nın neresinden geldikleri çalışmasında bir ek bilgi olarak kaynak görevi bu şarkıyla görülmüş olacaktır.

Bir Hıristiyan Oğuz Türk Boyu olan Gagauzların, “Çatal çama kurşun attım, geçmedi/ Al efeye ayan verdim, içmedi./Aman yandım aman.; Öşürcü Yakup elime geçmedi./Teke Bıçak tırpan gibi biçmedi/ Aman yandım aman; Kova kova çapulama kum doldu/ Silahların senin için dün doldu/ Aman yandım aman; Öşürcüler bizi küüdüden kovuldu/ Düşmanların dumannara bouldu/Aman yandım aman.” Dizelerini taşıyan halk türküsünde, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Hıristiyanlardan alınan “öşür” vergisi için Gagauz köylülerinin ettiklerinin bir kısmının alınması hikaye edilmiştir. Bu vergiye Gagauzlar, Türk oldukları için devamlı itiraz etmişlerdir.

5. Ağıtlar

Halk Türkülerinin, ölüm ya da benzeri bir felaket üzerine yakılanları, “Ağıt” olarak adlandırılır.³⁹ Ağıta konu olan olayla ilgili çerçeve bilgilere ulaşmak mümkündür. Kimi ağıtlar ile olay tarihindeki toplumsal yapı, coğrafi durum hakkında bilgi edinilebilir. Bu şekilde ağıtlar, tarihe “Kaynak” olma görevini görmüş olurlar. Örnek verecek olursak 1909 yılında Adana’nın Saimbeyli ilçesinde (O günkü adıyla Haçin’de) Ermenilerin ayaklanması sırasında öldürülenleri anlatan şu mısralar, tarihe ışık tutmaktadır: “Amir memur demeye-

rek/Hep bir ipe bağladılar/Bekiroğlu Dedayı/Demirinen dağladılar.;Sekiz gavur bir gelince/Osmanımı Şaşırıldılar/Baban çetebeşi deyi/Hac’Ahmedi pişirdiler.; Sen çete topladin deyi/ Çalgıynan yüzüyorlar.; Bebekleri kaynatmışlar/Kuzu eti ye diyorlar.; Enfiyeci Hüseyini/Tellerinen boğuyorlar.” “Yağ kazanını kurdular/Çocukları kaynatıldılar/ Gün görmeyen hanımlan/Süngü ile oynattılar.”⁴⁰ Acıyı yaşayan ağıt sahibi kadının anlatımı, o günün olaylarının tarihe yansımalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında meydana gelen Kürt ayaklanmaları hakkında oldukça fazla “Ağıt” bulunmaktadır. Coğrafya olarak Tunceli ili ve civarındaki geniş bir bölgeyi kapsayan biçimde Dersim Türküleri olarak derlenen bir çalışmada sözlerine ve hikayelerine yer verilen ağıt türkülerde, Türkiye’de 6 Mart-17 Haziran 1921 tarihleri arasındaki Koçkiri, 1930 Ağrı ve 1937 Dersim ayaklanmaları ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Belli bir bakış açısını yansıtan bu ağıtların sözlerini, üzerinde doğruluğu hakkında bir yorumda bulunulmadan olduğu gibi naklediyoruz. Bunlar tarih araştırmalarında kullanılırken, Tarih metodolojisinin gerektirdiği doğrulama işlemleri yapılacağı doğaldır.

1938’den sonra yakıldığı anlaşılan, “Ah yayı yayı yayı!” (Ey Vah, Vah Vah) adlı ağıtta, “Gelin birlikte direnin devlete/zalim Gazi Paşa’ya/Bu zalim suçlusudur ölenlerinizin/otuz iki padişahı yıktıktan sonra döndü kocan ve Koçgirilere” sözleriyle, devlete direnme çağrısında bulunuyor, Atatürk’e hakaret ediyor ve bir yandan da Osmanlı Devletine son verdiğini, suçlama biçiminde dile getiriyor. Umumi Müfettiş Abdullah Alpdoğan Paşa’ya da hakaretlerde bulunulan aynı ağıtta, isyanın önde gelenlerinden Alişer ve Şahan’ın ölü ele geçirilmiş olmaları, “Başları kesilerek devlet büyüklerine teslim edildi.” şeklinde söylenmiştir. Ağıtın sonundaki, “Cenabı Hak dileğimizi kabul ederse/On yedi düvel birleşip

bir günde basar Ankara'yı/Ezerler bu zalimin başını." dileği de, o günlerin olayları ve yargılamalarının tahlilinde yardımcı olma bakımından kayda değerdir.⁴¹ İsyanda Seyit Rıza'nın birinci derecede yakınında bulunan Şahan (kimi yerlerde "Şahin" olarak geçmektedir) adına yakılan ağıtta da Alişer'in ölümü, eşi ile birlikte başının kesildiği şekilde verilmektedir. Bu ağıtta ayrıca, isyan için bir araya gelen aşiret ileri gelenlerinin, "Hızır Kurbanı" olarak adlandırılan bir tören düzenleyerek yemin ettikleri, Şahan'ın, Lace Pırçoyi tarafından bir komplo sonucunda öldürüldüğü ve kesik başının, Pırçoyi ile birlikte hareket eden ana bir kardeşi Hıdır tarafından götürüldüğü, "Şahan diyor 'Lace Pırçoy'la komplo kurma/İkimiz memesini emdik aynı annenin/Tanrım kimseye gösterme bunu/Kardeş götürüp satmış başını kardeşinin/Asker çadırında" dizeleri ile anlatılmaktadır. Bu türküde aynı zamanda, bölge halkı arasında Seyit Rıza'ya "Torne Babay" (Baba'nın torunu) denildiğini ve Atatürk'e isyancılar arasında "Miste Kor" (Kör Mustafa) dendiğini anlıyoruz.⁴² 15 Kasım 1937 günü asılan isyanın elebaşları arasında bulunan Yusufanlı Aşireti Reisi Kamer Ağanın oğlu Fındık'ın idamı ve babasının olaylar karşısındaki durumu "Axdad O" (Ağdad) adlı ağıtta hikaye olunmaktadır.⁴³

"Çuxure" (Çukur) ağıtında ise zamanın Başbakanı Celal Bayar, "Celal Paşa" denilerek lanetlenmekte ve bir başka boyut göz önüne çıkarılmaktadır. O da, aşiret ağalarının ortadan kaldırılması halinde aşiret mensuplarının, ağa ailesinden kalan malları hemen bölüşüklerinin anlatılmasıdır. Ağıta göre Çukur köyünün Alan aşiretinden olan Sülü, Memed ve Hasan ağalar, hükümet güçlerince alınıp götürülüp kurşuna dizilmişler, köylüler ise "Hey hat hele gelin görün marabalar, köylüler/bölüşmüşler toprağı timarı nasıl da sevinçliler/öldürülüşümüze sevinip oynadılar tek ayak üstünde" sözleriyle ifade edildiğine

göre sevinçle malları paylaşmışlardır.⁴⁴ Bu ağıt, bölgenin sosyal ve ekonomik tarihine de ışık tutmaktadır.

Koçgiri ayaklanması ile ilgili Türkçe yakılmış bulunan "Soldu Gülü Goncaları Koçkirin" ağıtı bulunmaktadır. Bu ağıtta çatışmalardan bahsedilmekte, ele başılardan olup daha sonra İstanbul'a sürgüne gönderilen (1931 yılında sürgünden dönerken Ümraniye'de bomba ile öldürülmüştür) Alişan'ın malvarlığı, zenginliği anlatılmakta ve son olarak göçe tabi tutulanların durumu, "Kimisi vurulmuş kimi yatıyor/Yüz senelik emlakinden çıkıyor/Araziyi eller ekip biçiyor/Yıkıldı bentleri suyu Koçkiri'n" dizeleriyle dile getirdikten sonra "Elbet mevlam bize bir fırsat verir" sözleriyle intikam temennisinde bulunmaktadır.⁴⁵

Bu tür kaynaklar değerlendirilirken, hassasiyetin getirdiği olabilecek abartılar da göz önünde tutulmalı, mümkün olduğunca diğer delillerle karşılaştırılarak tarih araştırmalarının gerektirdiği "Dış İntikad" (critique externe) ve "İç İntikad" (critique interne) araştırması yapılmalıdır. Bir ağıtın, "Dış İntikad" yani bir anlamda "Kaynakların İntikadı" (critique des sources) araştırmasına genellikle gerek kalmamaktadır. Zira bir "Ağıt" icat edilmesi ve eskiden beri söyleniyor şeklinde takdimi ve kabul ettirebilmesi güçtür. Gerçekliğin belirlenebilmesi çalışması, "İç İntikad" yani bir diğer anlamıyla "Olayların İntikadı" (critique des faits) araştırmasında yapılacaktır. Araştırma konusu ağıtın anlattığı olaylar ile tarihte vuku bulan olayın örtüşüp örtüşmediği incelenecektir. Genellikle bu hususta bir tereddüt bulunmaz. Bu safhada en fazla, ağıtta dile getirilen olayların abartılıp abartılmadığı, ya da çarpıtılıp çarpıtılmadığıdır. Genelde kendi yakınlarının olabilecek suçları yok sayılabilmekte, onlara kahramanlık atfedilebilmektedir. Tüm bu unsurlar göz önüne alınarak yapılacak inceleme konusunda bazen belgeler-

de bulunmayarak tarihin karanlıklarında kalmış olan olaylar, bu tür “Sözlü Tarih” ile aydınlatılabilmektedir.

VII. Gösteri Sanatları

Gösteri sanatları (Tiyatro, müzik) “Somut Olmayan Kültürel Miras”ın bir diğer boyutunu teşkil etmektedir. Bunlar, “Estetik, inanç, yaratıcılık anlamında kültürel değerlerin paylaşımının simgesel ifadesi” olarak, Somut Olmayan Kültürel Mirasın bir parçasını oluşturmaktadırlar. Tüm diğer Somut Olmayan Kültürel Miras türlerinde olduğu gibi gösteri sanatları da nesilden nesile aktarılmaktadırlar. Ancak bu süreçte, insan eliyle düzenli biçimde değişiklikler yaşanmaktadır. Bununla birlikte “değişimdeki düzenlilik,” geçmişe tanıklığa imkan sağlamaktadır. Tiyatro ve müzik, geçmişin sosyal deneyimi ile kültür tarihini yansıtmaktadır. Bu yansıma günümüze ve hatta geleceği de kapsamaktadır.

Cambridge Üniversitesinde Sosyal Antropoloji dersleri okutmakta olan Sosyolog Paul Connerton, “Sözsüz Gösterime” dayanan uygulamaları da “Sözlü kültür” kapsamında değerlendirmektedir. Bunun içine danslar, dinsel ya da sair ritüeller ve her türlü gösteri girer. Connerton, “Geçmişin hatırlanan bilgilerinin sözsüz gösterimlerle sürdürdüğünü ifade etmektedir. Bu gösterimler içinde el sıkışmak, öpüşmek, yazma biçimi gibi uygulamalar da yer almaktadır.⁴⁶ Bir şekliyle yemeklerin yapılış tarzı, kullanılan malzemeler de toplumların eski yaşayışlarından izler taşımaktadırlar. Tek başına bir tarih delili olmasalar da diğer bulgularla bir araya geldiklerinde, yardımcı kaynak olarak yararlanılabileceklerdir.

Gösteri Sanatları hakkında bir örnek, UNESCO’nun 2003 yılında İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtı olarak ilan ettiği, Jamaika’nın “Maroon Mirası” içinde bulunan “Kromanti Dansları”ndan verilebilir. Jama-

ika’nın doğusunda, Maroon’larını barındıran Moore kentinde yaşayan geleneksel ifade biçimlerinden olan Kromanti Dansları, köle olarak getirildikleri Gana’da konuştukları “Asante Twi” dilinden taşıyarak yeni topraklarda oluşturdukları Kromanti dilini yaşatmakla kalmamakta, aynı zamanda 16. ve 17. Yüzyıllarda İspanyollar tarafından Afrika’dan zorla alınarak adaya getirilişlerinin, Jamaika’da çalıştırıldıkları tarlalardan kaçarak adanın doğusunda “Blue” ve “Johncrow” dağlarına yerleştiklerinin, İngiliz Sömürgecilerin adada ekim alanlarını genişleten sistemine ve köleliklerine karşı yer altı savaşı vererek başarılı olmaları üzerine kendilerine 1739 yılında özerklik verildiğinin tarihini de yaşatmaktadır. Bu danslarda adaya geliş öncesi zamana ait motifler de yer alarak söz konusu halkın geçmişini bütün olarak görme imkanı sağlanmaktadır.⁴⁷ Maroon Mirasının ortaya konduğu Kromanti Dansları, diğer sömürge halklarının başına gelen asimilasyonun nasıl yok olmadığını gösterme bakımından da önemlidir. Zira sömürgeciler, Afrika’dan getirdikleri halkın her türlü sözlü geleneklerinin ifadesine karşı olumsuz tavır alarak, kendilerinin aşağı ırktan geldikleri inancını yerleştirmekte, bunlar yerine Avrupa geleneklerini kabule zorlamaktaydılar. Bilhassa dinsel tapınmalarını da yasaklamışlardı. Tapınma ritüelleri kilise tarafından kamçılanma, aile bireylerinin birbirinden koparılması gibi cezalardan başlayarak daha da ağır sonuçlara ulaşmaktaydı.⁴⁸ Bugün Maroon halkı dışında kalanlar, şu ya da bu biçimde Avrupa kültür gelenekleri ile Afrika’dan getirilen gelenekleri bir araya getirerek özgün bir kültür yaratmışlardır. Ancak Maroon halkının direnişi ile tarihe bir kaynak bırakılmış olmaktadır. Bu bağlamda Kromanti Dansının Jamaika dışında da yaşadığı Karayiplerdeki Grenada’ya bağlı “Carriacou” adasından da bir örnek verilebilecektir. Bu ada halkının “Big Drum Song” (Büyük Davul Şar-

kısı) ya da “Nation Song” (Ulus Şarkısı) adıyla sergilediği dans, müzik, dinsel ritüel karışımı gösteri, ada halkının köklerinin bulunduğu Batı Afrika’ya uzanan⁴⁹ bir tarihi, antropolojik, sosyolojik köprü görevi görmektedir. Bu gösteri, Carricaou adasındaki dokuz etnik grubun Afrika’daki köklerini yaşatmaktadır. “Boula” davulunun ritim ve vuruşlarında olan farklılıklardan, şarkının hangi gruba ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılıklar, Ada ile sınırlı kalmayıp, Afrika’daki köklere kadar uzanarak, geçmişe ışık tutmaktadır. Ganalı Müzikolog Kwabena Nketia’nın, “Şarkılar, Afrika toplumlarının değerlerinin, inançlarının ve tarihlerinin kayıtları olarak toplumsal yapısı hakkında bilgi depolarını oluşturmuşlardır.” Sözlü, Karayipler için “Şarkı”nın yerini “Davul” almak suretiyle kullanılmıştır.⁵⁰

VIII. Meddah Hikayeleri

Toplumlarda nesillerden nesillere geçen sözlü hikayeler, rivayetler, oyunlar, türkülerden de toplumların kendi içlerindeki ve diğer toplumlarla ilişkileri ile ilgili tarihe kaynak olabilecek bilgilere ulaşabilmek mümkündür. 2003 yılında UNESCO “Sözlü ve Somut olmayan İnsanlık Mirası Başyapıtları” arasına alınmış bulunan Türk Meddah Hikayeleri bu kapsamda bulunmaktadır. Yazılı tarihin başlangıcı ile insanlık tarihinin bütünü arasındaki aralığın binlerce yıla uzandığı göz önüne alındığında, tarih biliminde “Sözlü geleneğin” oynadığı önemli rol kendini göstermektedir. Yazı öncesi dönemde zaman, gökyüzü, el sanatları, beceriler, yasalar, ticari işlemler, konuşmalar, her türlü olaylar, kısaca tüm toplumsal birikim belleklere alınmış, kolektif bellek ya da bir biçimde görevlenmiş kişiler tarafından sonraki kuşaklara aktarılmıştır.⁵¹ Tarihi olaylar, cereyan ettikleri toplum içerisinde çeşitli etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkilerin bir yansıması olarak bir “Sözlü Kültür” yani folklor ürünü meydana gelmekte-

dir. Geleneksel Türk toplumunda da ozanlar toplumun ortak belleği ve vicdanı olmuşlardır. Boy ve kavimlerin uzak hatıraları, destanları, türküleri bunlarla kayda geçmiş ve aktarılmıştır. Bu şekliyle “Bellek” görevi görmüşlerdir.⁵²

Meddah hikayelerinde masallardan farklı olarak, dev, cin, peri türünden doğa dışı yaratıklar bulunmamaktadır. Meddah, kahramanlarını şive taklitleri yaparak canlandırır. Halk hikayeleri, genelde saz eşliğinde söylenip, köy çevrelerine kadar yayılmışken meddahlık, kent çevresinin malıdır. Saraylarda, konaklarda, XVI. yy. sonlarından başlayarak da kahvehanelerde anlatılmışlardır. XVII. yüzyıldan sonra İstanbul’un günlük yaşamı başta olmak üzere kent hayatı, hikayeler üzerinde etkili olmuştur. Bu son dönemdeki meddah hikayelerinin anlatımında halkın konuşmasıyla, yarı okumuş orta sınıfın özentili konuşması birleşmiştir. Meddah hikayelerinin, tarihe nasıl kaynaklık yaptığı, daha genel tanımından başlayarak anlaşılmaktadır. Türk Meddah Hikayeleri, somut olmayan kültürel mirasın önemli bir parçasıdır. Nitekim UNESCO bunları, insanlık mirasının “Başyapıtları” arasına almıştır. UNESCO 18 Mayıs 2001 tarihinde on dokuz, 7 Kasım 2003 tarihinde yirmi sekiz olmak üzere kırk yedi adet “Sözlü ve Somut olmayan İnsanlık Mirası Ana Yapıtını” ilan ederken, bunların seçiminde kullandığı kıstaslar arasında “ilgili toplumun kültür tarihi” ile ilgisini de nazara almıştır. Böylece Türkiye’den “Meddah Hikayeleri” söz konusu başyapıtlar arasına girmiştir.

IX. Gölge Oyunları

Türk yaşantısında ayrıcalıklı bir yeri bulunan Karagöz gölge oyunları da içerdiği konular ile bir döneme tanıklık yapabilecek niteliktedir. Türklerin Karagöz ve kukla gibi cansız, meddah gibi tek anlatıcılı sözlü seyirlik oyunları yanında canlı oyuncularla oynanan geleneksel tiyatrosu, “Ortaoyunu” da sözlü

kültürün bir parçasıdır. Doğaçlamaya dayanan ortaoyununda tipler, konular ve oynanış biçimi Karagözle benzerlik göstermektedir. Gölge oyunundaki Karagöz ve Hacivat'ın yerini, ortaoyununda Kavuklu ve Pişekar almıştır. Ortaoyununda, olaylar, masallar, efsaneler, eski halk öyküleri yanında günlük yaşam da konuları oluşturmaktadır. Ortaoyunlarındaki konulardan yola çıkarak zamanın tarihi hakkında ipuçları bulabilmek mümkün bulunmaktadır.

X. Oyunlar

Sözlü kültürün bir başka görünümü de "Oyunlar"dır. Türkler arasında bugün dahi oynanan "Çelik-Çomak" oyunu ve "Cirit" oyunları ile Kazakistan, Anadolu ve diğer Türk illerinde yaşayan boyların ilişkileri hakkında bir bilgi verilmiş olacaktır. Oyunun adı vurulan çubuk olan ve "iri ve yuvarlak değnek" olarak tanımlanan "Çomak" ile vuran değneğin adı olan "sertleştirilmiş demir sopa" anlamında bulunan "Çelik"ten gelmektedir. Bu oyunun Kazaklar ve diğer boylar tarafından oynandığı belirtilmektedir.⁵³

XI. Mutfak Kültürel Mirası

Mutfak Kültürü, kullanılan araç ve gereçler, malzemelerle alanına girdiği somut kültürel mirasın yanında, bütünüyle "Somut Olmayan Kültürel Miras" kapsamına girmektedir. Toplumdan topluma değişen yemeklerin yapılış tarzı, kullanılan malzemeler ve miktarları, pişiriş biçimleri, sözlü miras olarak nesilden nesile geçmiştir. Yemeğin yapıldığı yer anlamına gelen "Mutfak" kelimesinin yanında Türk coğrafyasında, "Ocak, aşevi, aşdamı" gibi adlandırmalara da rastlanmaktadır.

Toplumların yiyeceklerinin temel maddelerinin belirlenmesinde, coğrafya, iklim gibi fiziki etkenler yanında dinsel ve kültürel etkiler de yer alır. Aynı coğrafyada bulunan iki toplumdan Müslüman olanı domuz etinden uzak durur-

ken, diğeri Sığır eti yemeyebilecek, bir diğeri her ikisini de yiyebilecektir.

Türk toplumunun, yemek yeme geleneğinde, eski Orta Asya'dan kalma göçebelik izleri bulunabilir. Eski Türklerin temel gıdası koyun eti ve süt ürünleri olmuştur. Ayrıca, Kuru fasulye, ya da nohut, bulgur pilavı, bir soğan, genel Türk mutfağının vazgeçilmezleri arasındadır. Batı ülkelerinin aksine yemekler daha çok sulu olarak pişirilir. Böylece Türkler arasında ekmek çokça tüketilir. Ekmek, kutsal bir yere sahiptir. Kırıntıları yere atılmaz, yere düşürüldüğünde öpüp yüksek bir yere konur ve bir canlı tarafından tüketilmesi ön görülür. Sebzelerin ve hububatın çoğu, kıymalı, kuşbaşı etli, soğanlı olarak su ile pişirilip yenir. Böylece geniş bir "Çorba" kültürü gelişmiştir. Tarıma dayalı ekonominin bir uzantısı olarak, hamur işi yiyeceklerin oldukça yaygın olduğunu görülmektedir. Tatlılarda da hamur işleri önceliklidir. Asya'daki göçebe dönemin uzantıları, pastırma ve kebab cinsleriyle günümüze uzanmıştır.

Anadolu'ya gelindiğinde, yaşayan ve komşu uluslarla olan ilişkiler, yemek cinslerinin de çeşitlenmesine yol açmıştır. Bugün kullanılan bazı yiyeceklerin adlarının, Anadolu'ya gelindikten sonra edinildiği anlaşılmaktadır. Pırasa, marul, biber, fasulye, şeftali, fındık, ceviz, ıspanak, bezelye gibi. Bilhassa balık yemekleri, yeni coğrafyadan edinilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun bu çok uluslu niteliği, bir çok yemeğin, bu uygarlığın eleğinden geçip, yeniden biçimlenerek bir Türk mutfağı yaratması olgusunu yaratmıştır.

Yenilen yemeklerin çeşitlerinin, yapılışının, malzemelerinin, yörelere göre farklılıklarının incelenmesinden tarihe tanıklık edecek ip uçları bulmak mümkündür. Austin Clarke adlı Barbadoslu bir romancı tarafından yazılan "Pigtails in Breadfruit" adlı romanda, kölelik yolu ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Bunun yanında yemek ve beslenme

antropolojisi ile ilgili çalışmalar bağlamında tarihe kaynak olabilecek tanıklıklara rastlanılabılır.

Sonuç

“Bir yaşlı adam öldüğünde, bir kütüphane yok olur.”⁵⁴ Bu Afrika atasözü, kütüphanenin içerdiği somut kitaplarla, gene somut bir varlık olan insanın taşıdığı soyut kültür mirasını birlikte anlatmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Mirasın toplumların bellek görevini yerine getirmede yaşanan gelişmeler, bunların somut mekanlara taşınarak sergilenmesi aşamasına gelmiştir.⁵⁵

Toplumların gelişiminde, 20. yy. öncesine kadar daima “Tekil” olarak kullanılan “Uygarlık” kavramı, karşıtını “Barbarlık” olarak bulmuştur.⁵⁶ Yani her toplumun kendi uygarlığı tekil olunca, başka bir uygarlık söz konusu olmuyor ve kendi uygarlıkları dışında kalanlar “Barbar” olarak tanımlanıyordu. 20.Yüzyıl büyük oranda farklı uygarlıkların olabileceği ve onlara saygı duyulması gerektiğini ortaya koymuştur. Dünya üzerinde farklı uygarlıkların olabileceği gerçeği, bu uygarlıkların oluştuğu kültürlerin farklılıklarının insanlığın gelişiminde olumlu rolünü öne çıkarmıştır. Ancak, yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan küreselleşme sürecinde, hukuksal düzenlemelerle olmasa da toplumsal gelişmelerle toplumların öznel kültürleri, baskın araçlara sahip kültürlerle karşı bir zemin kaybına uğrama tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, en küçük toplumsal birimlere varıncaya kadar kültürel çeşitliliğin korunması çalışmaları UNESCO başta olmak üzere uluslararası camiada hız kazanmıştır.

Küreselleşme süreci içinde Kültürel Çeşitliliğin Korunmasının arz ettiği önem ortadadır.⁵⁷ Somut Kültürel varlıkların korunmasındaki kolaylığa karşılık somut olmayan kültürel varlıkların korunmasındaki zorluk da, günümüzün “Küreselleşme” boyutu ile artmıştır. Zira küreselleşme esas itibarıyla ekonomik

olsa da bunun kültür boyutu her geçen gün kendini hissettirmektedir. Bu mücadele, kimilerince, geleneksel sömürgeciliğin, “Kültür perdesi altında” yeniden doğuşu olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Diğer taraftan Ulf Hannerz gibi iyimser antropologlar, kültürler arası ilişkiler ve insanın yaratıcılığının toplumsallaşmış biçiminin hızının, küreselleşme ile tek kültür yaratma işleminden daha hızlı olduğunu, bu nedenle kültürel çeşitliliğin hiçbir zaman sona ermeyeceğini öne sürmektedirler.⁵⁹ Ancak bu iyimser görüş, Somut Olmayan Kültürel Mirasın tarihe kaynak olma özelliği için aynı şeyleri ifade etmemektedir. Kültürel çeşitliliğin korunması, bu iyimserlikle ele alındığında, geleceğe yönelik beklentiler karşılanabilir ise de, toplumların ortak belleğinin korunması için geçerli olamayacaktır. İletişimde geline baş döndürücü hız, kültürler arası diyalogda da etkisini gösterecektir. Günün ekonomik ve sosyal gereksinimleri, etki altında kalan toplumların belleğinin korunmasında birinci derecede rolü bulunan halk kitlelerini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Ancak bu sorunlar, sosyologların ve politikacıların alanına girecektir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın tarihe kaynaklık özelliği ise tarihçilerin, bilhassa halkbilimcilerle yakın ilişki içinde bulunmasını gerektirecektir. Tarihçiler bu kaynakları, kendi doğrulama metodları çerçevesinde kullanarak tarih yazımında bulgulara ulaşırken halkbilimcilere yeni bakış açıları getirdikleri gibi halkbilimciler de bu kültürel mirasın korunmasını sağlayarak tarihçilerin kaynak bulmasında yardımcı olacaklardır.

NOTLAR

1 Leon-E Halkin, **Tarih Tenkidinin Unsurları**, çev.Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, Tarih Kurumu Yayınları, 1989., s.20.

2 Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1985., s.36.

3 Togan, **a.g.e.**, s.62.

4 Ekrem Memiş, **Tarih Metodolojisi**, 3.Bası, İstanbul, Öz Eğitim Yayınları, 1996., s.88-91.

5 "Yüz, çehre" anlamına gelen Farsça "Sima" ile Türk alfabesine göre yazılışını aynı olmakla birlikte, Arapça'daki "esma" fiilinden, "Sima"; Dinlemek, kulak vermek. İşitmek; Çalgı dinlemek; Herkesin işitmesi istenilen güzel zikir ve sözler, anlamına gelmektedir.

6 Togan, a.g.e., s. 38.

7 Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs**, Summer 1993, Vol.72, N.3., NY, 1993.

8 Samuel P. Huntington, "If Not Civilizations, What? Samuel Huntington Responds to His Critics", **Foreign Affairs**, November/December 1993, Vol.72, N.5, NY, 1993.

9 Cemil Meriç, **Kültürden İrfana**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986., s.42.

10 Kültür hakkında sayısız kaynak olmakla birlikte George W.Stocking'ın, genel referans içeren, "Franz Boas ve Tarihsel Görünge İçinde Kültür Kavramı" başlıklı makalesi bir toplu başvuru kaynağı olabilecektir.; George W.Stocking Jr., "Franz Boas and the Culture Concept in Historical Perspective", **American Anthropologist**, Volume 68, Number 4, August 1966, Washington D.C., 1966.

11 Meriç, a.g.e., s.9.

12 Naci Kinacıoğlu, "Türkiye'de Fikri Hakların Gelişimi ve Nazari Esasları", <http://www.ile-sam.org.tr/kinacioglugelisim.html>.

13 Bu vurgulamaya, Amerikalı tarihçi Will Durant'ın 10 bölümlük geniş çalışması "Uygarlığın Hikayesi" adlı eserinden İbrahim Arslanoğlu tarafından yapılan alıntıda dile getirilmiştir.; Doç. Dr. İbrahim Arslanoğlu, "Kültür ve Medeniyet Kavramları", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:15, güz: 2000, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2000., s.243-255.

14 Arslanoğlu, a.g.m., s.253.

15 Bu sözcükler hakkında yapılan açıklamalar için bkz. Metin Ekici, "Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı ve Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler ve Ülkelerden Örnekler", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004., s.58-59.

16 Y.Aoshima, **Biennium Report UNESCO Office Beijing 2003-2004**, Beijing, UNESCO, 2005., s.46.

17 Memiş, a.g.e., s. 75.

18 Arslanoğlu, a.g.m., s.253.

19 Edward Sapir, **Language, An Introduction to the Study of Speech**, New York, Bartleby, 2000., s.2.

20 Jerome D.Schein & David A. Stewart, **Exploring the Nature of Sign**, Washington, Gallandet University Pres., 1995., s.VIII.

21 Claude Hagege, "The Life, Death and Resurrection of Languages", **The Future of Values**, US, Berghahn Boks&UNESCO, 2004., s.173.

22 Togan, a.g.e., s. 64; Memiş, a.g.e., s.89.

23 Sveinn Einarsson, İzlanda Eğitim ve Kül-

tür Bakanlığından, tanınmış Tiyatro Adamı , yazar ve İzlanda UNESCO Ulusal Komitesi Başkanıdır. Sveinn Einarsson, "Language and Communication in the Context of Creative Diversity", **INFO ethics '98; Ethical, legal and Societal Challenges of Cyberspace, Second International Congress, Monaco, 1-3 October 1998, Final report and Proceedings, CII-98/CONF.401/CLD.4.**, Paris, 1998., s.133.

24 Sözlü Kültür hakkında çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bunlar arasında, Amerikalı Walter Ong'un, "Henüz yazıyla karşılaşmamış toplulukların söylem ve anlatmaları" şeklindeki tanımı ve Dursun Yıldırım'ın, "Sözlü geleneğe yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültür kapsamındadır." şeklindeki daha kapsamlı tanımı bulunmaktadır.; Kemal Üçüncü, "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi", **Bilig**, Kış 2004, Sayı: 28, s.2.

25 Üçüncü, a.g.m., s.1-2.

26 "Halk Hikayeleri" <http://www.kultur.gov.tr/>

27 Refiye Okuşluk Şenesen, "Halk Hikayelerinin Nesne Dünyasının Tespiti ve Müzeleme Önerileri", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004., s.189.

28 Bekir Karadeniz, **1900'den 2000'e Halk Şiiri**, Ankara, Atılım Üniversitesi, 2005.

29 "The Tradition of Vedic Chanting in India", **Indian Folklife**, Vol.3, Issue 1, Serial No.14, December 2003, Chennai, India, NES, 2003., s.15.

30 Cameron Watson, "Folklore and Basque Nationalism: Language, Myth, Reality", **Nations and Nationalism**, Volume 2, No.1, Cambridge, ASEN, 1996., s.7-34.

31 Koichiro Matsuura, **Second Proclamation of Master Pieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity**, Paris, UNESCO, 2003., s.19.

32 Bozlak, bağırarak, haykırmak anlamına gelmektedir. Deve bağırmasına bu yörede bozulmak ya da bozlamak denilmekte, kelimenin kökeni de buraya dayandırılmaktadır. çoğunlukla yiğitlik ve kahramanlık konuları işlenir. Vurguladıkları konulara göre yiğitleme, güzelleme, yanık, ağıtlama ve kerem bozlağı gibi adlar alır.

33 Sinan Mete, "Türk Halk Müziği", http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=13

34 Halkın, a.g.e., s.23.

35 Bu konuda bkz. Ali Yakıcı, "Havada Kar Sesi Var ya da Türkülere Eleştirel Bir Bakış", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Kasım 2004, Yıl : 5, Sayı : 57, Ankara, 2004.; Murat Güven, "Havada Bulut Yok Türküsü Üzerinde Bir

İnceleme”, www.turkuler.com/yazi/havadabulu.asp

36 Söz konusu türkü ve hikayesi için bkz. Ali Ercan, **Kara Kaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri**, Niğde, İl Basım Evi, 1965., s.29-30.; Halit Ongan, **Niğde Halk Türküleri**, Niğde, Vilayet Matbaası, 1937., s.54-56.

37 Mehmet Bayrak, **Eşkıyalık ve Eşkıyalık Türküleri**, Ankara, Yorum Yayınları, 1985., s.367.

38 Yaşar Özürcüt, **Öyküleriyle Türküler**, 2, İstanbul, 2001.

39 İlhan Başgöz, “Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya”, **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzeleşmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004., s.15.

40 Başgöz, **a.g.m.**, s.21.

41 Mustafa Düzgün, **Dersim Türküleri**, Ankara, Behrem Yayınları, 1992., s.63-75.

42 Düzgün, **a.g.e.**, s.76-82.

43 Düzgün, **a.g.e.**, s.109-114.

44 Düzgün, **a.g.e.**, s.93-100.

45 Düzgün, **a.g.e.**, s.360-362.

46 Paul Connerton, **How Societies Remember**, Cambridge UK, Cambridge University Pres, 1989.

47 Matsuura, **a.g.e.**, s.25.; Mervyn C. Alleyne, **Roots of Jamaican Culture**, London, Pluto Pres, 1988.

48 Patricia Stephens, **The Spritual Baptist Faith; African New World Religious History, Identity & Testimony**, London, Karnak House, 1999., s.28.

49 Donald R. Hill, **A Carriacouan View of the African Diaspora**, Volume 3, Number 2/ Fall-Winter 2005., New York, 2005.

50 Lorna McDaniel **The Big Drum Ritual of Carriacou Praisesongs in Rememory of Flight**, Fl, University Pres of Florida, 1998.

51 Paul Thompson, **Geçmişin Sesi**, İstanbul, 1999., s.20.

52 Üçüncü, **a.g.m.**, s.3.

53 H.B. Paksoy, “Two Altaic Games: ‘Chelik-Chomak’ And ‘Jirid Oyunu’”, **Aspects of Altaic Civilization III**, Denis Sinor, ed. Bloomington/The Hague: Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, 1990, Indiana University Uralic and Altaic Series, Volume 145.

54 UNESCO., “UNESCO and Cultural Heritage”, http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=1475&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

55 Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezinde açılan “Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Uygulamalı Türk Halkbilimi Müzesi” Türkiye’de bu yoldaki ilk önemli atılımdır. Dünya’da bir çok halkbilimi müzesi bulunmaktadır. Merkezin düzenlediği Sempozyum hakkında bkz. M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan, **Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları (Sempozyum Bildirileri)**, Ankara, Gazi Üniversitesi, THBMER Yayını, 2003.

56 Karin Kneissl, **Culture, Religion and Conflict**, Lebanon, UNESCO, 2003., s.37.

57 Bu konuda bkz. M.Öcal Oğuz, **Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi**, Ankara, Akçağ Yay., 2002.

58 Helmi Sharawi, “The Contribution of African and Arab Cultures to Human Civilization”, **Dialog among Civilizations; The International Symposium on Dialogue Among Cultures and Civilizations; Sana’a, Yemen, 10 to 11 February 2004**, Paris, UNESCO, 2005., s.117.

59 Randall Mason & Marta de la Torre, “Heritage Conservation and Values in Globalizing Societies”, **World Culture Report 2000; Cultural Diversity, Coral and Conflict and Pluralism**, Paris, UNESCO, 2000., s. 170-171.

KAYNAKLAR

I- KİTAPLAR

1. ALLEYNE. Mervyn C., **Roots of Jamaican Culture**, London, Pluto Pres, 1988.

2. BAYRAK. Mehmet, **Eşkıyalık ve Eşkıyalık Türküleri**, Ankara, Yorum Yayınları, 1985.

3. CONNERTON. Paul, **How Societies Remember**, Cambridge UK, Cambridge University Pres, 1989.

4. DÜZGÜN. Mustafa, **Dersim Türküleri**, Ankara, Behrem Yayınları, 1992.

5. ERCAN. Ali, **Kara Kaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri**, Niğde, İl Basım Evi, 1965.

6. HALKIN. Leon-E, **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Çev. Bahaeddin Yediylidiz, Ankara, Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

6. KARADENİZ. Bekir, **1900’den 2000’e Halk Şiiri**, Ankara, Atılım Üniversitesi, 2005.

7. KNEISSL. Karin, **Culture, Religion and Conflict**, Lebanon, UNESCO, 2003.

8. MATSUURA. Koichiro, **Second Proclamation of Master Pieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity**, Paris, UNESCO, 2003.

9. McDANIEL. Lorna, **The Big Drum Ritual of Carriacou Praisesongs in Rememory of Flight**, Fl, University Pres of Florida, 1998.

10. MEMİŞ. Ekrem, **Tarih Metodolojisi**, 3.Basım, İstanbul, Öz Eğitim Yayınları, 1996.

11. MERİÇ. Cemil, **Kültürden İrfana**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1986.

12. OĞUZ. M.Öcal, **Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi**, Ankara, Akçağ Yay., 2002.

13. ONGAN. Halit, **Niğde Halk Türküleri**, Niğde, Vilayet Matbaası, 1937.

14. ÖZKÜRT. Yaşar, **Öyküleriyle Türküler**, 2, İstanbul, 2001.

15. SAPIR. Edward, **Language, An Introduction to the Study of Speech**, New York, Bartleby, 2000.

16. SCHEIN. Jerome D. & STEWART. David A., **Exploring the Nature of Sign**, Washington, Gallandet University Pres., 1995.

17. STEPHENS. Patricia, **The Spritual Baptist Faith; African New World Religious History, Identity & Testimony**, London, Karnak House, 1999.

18. THOMPSON. Paul, **Geçmişin Sesi**, İstanbul, 1999.

19. TOGAN. Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1985

II. MAKALELER

1. ARSLANOĞLU. İbrahim, "Kültür ve Medeniyet Kavramları", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:15, güz: 2000, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2000.

2. GÜVEN. Murat, "Havada Bulut Yok Türküsü Üzerinde Bir İnceleme", www.turkuler.com/yazi/havadabulut.asp

3. HAGEGE. Claude, "The Life, Death and Resurrection of Languages", **The Future of Values**, US, Berghahn Books&UNESCO, 2004.

4. "Halk Hikayeleri" <http://www.kultur.gov.tr>

5. HILL. Donald R., **A Carriacouan View of the African Diaspora**, Volume 3, Number 2/ Fall-Winter 2005., New York, 2005.

6. HUNTINGTON. Samuel P., "If Not Civilizations, What? Samuel Huntington Responds to His Critics", **Foreign Affairs**, November/December 1993, Vol.72, N.5, NY, 1993.

7. HUNTINGTON. Samuel P., "The Clash of Civilizations?", **Foreign Affairs**, Summer 1993, Vol.72, N.3., NY, 1993.

8. KINACIOĞLU. Naci, "Türkiye'de Fikri Hakların Gelişimi ve Nazari Esasları", <http://www.ilesam.org.tr/kinacioglugelisim.html>.

9. MASON. Randall & TORRE. Marta de la, "Heritage Conservation and Values in Globalizing Societies", **World Culture Report 2000; Cultural Diversity, Conflict and Pluralism**, Paris, UNESCO, 2000.

10. METE. Sinan, "Türk Halk Müziği", http://www.folklor.org.tr/icerik/haber_detay.asp?id=13

11. PAKSOY. H.B., "Two Altaic Games: 'Chelik-Chomak' And 'Jirid Oyunu'", **Aspects of Altaic Civilization III**, Denis Sinor, ed. Bloomington/The Hague: Indiana University Research Institute for Inner Asian Studies, 1990, Indiana University Uralic and Altaic Series, Volume 145., Indiana,US, 1990.

12. STOCKING. George W. Jr., "Franz Boas and the Culture Concept in Historical Perspective", **American Anthropologist**, Volume 68, Number 4, August 1966, Washington D.C., 1966.

13. "The Tradition of Vedic Chanting in India", **Indian Folklife**, Vol.3, Issue 1, Serial No.14, December 2003, Chennai, India, NESC, 2003.

14. ÜÇÜNCÜ. Kemal, "Sözlü Kültür/Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak Otman Baba Vilayetnamesi", **Bilig**, Kış 2004, Sayı: 28.

15. WATSON. Cameron, "Folklore and Basque Nationalism: Language, Myth, Reality", **Nations and Nationalism**, Volume 2, No.1, Cambridge, ASEN, 1996.

16. YAKICI. Ali, "Havada Kar Sesi Var ya da Türkülere Eleştirel Bir Bakış", **Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Kasım 2004, Yıl : 5, Sayı : 57, Ankara, 2004.

IV. UNESCO BELGELERİ

1. UNESCO., "UNESCO and Cultural Heritage", http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=1475&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

2. Y.Aoshima, **Biennium Report UNESCO Office Beijing 2003-2004**, Beijing, UNESCO, 2005.

V. SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

1. BAŞGÖZ. İlhan, "Ağıt, Sosyal Tarih ve Et-nografya", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004.

2. EINARSSON. Sveinn, "Language and Communication in the Context of Creative Diversity", **INFO ethics '98; Ethical, legal and Societal Challenges of Cyberspace, Second International Congress, Monaco, 1-3 October 1998, Final report and Proceedings, CII-98/CONF.401/CLD.4.**, Paris, 1998.

3. EKİCİ. Metin, "Somut Olmayan Kültürel Miras Neden ve Nasıl Korunmalı ve Nasıl Müzelenmeli: Sorunlar, Çözümler ve Ülkelerden Örnekler", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004.

4. OĞUZ. M. Öcal, ÖZKAN. Tuba Saltık, **Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları (Sempozyum Bildirileri)**, Ankara, Gazi Üniversitesi, THBMER Yayını, 2003.

5. SHARAWI. Helmi, "The Contribution of African and Arab Cultures to Human Civilization", **Dialog among Civilizations; The International Symposium on Dialogue Among Cultures and Civilizations; Sana'a, Yemen, 10 to 11 February 2004**, Paris, UNESCO, 2005.

6. ŞENESEN OKUŞLUK. Refiye, "Halk Hikayelerinin Nesne Dünyasının Tespiti ve Müzeleme Önerileri", **Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi; Sempozyum Bildirileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004.